

SABIT SYLA**QËNDRIMI I SHQIPËRISË NDAJ DEMONSTRATAVE
NË KOSOVË MË 1968**

Demonstratat e nëntorit 1968 tronditën Kosovën dhe shtetin komunist jugosllav. Të rinjtë e Kosovës u ngritën kundër autoritetit të shtetit që për dekada i kishte shtypur, i kishte ndrydhur dhe vazhdonte të mos i dëgjonte. Ata kërkonin më shumë të drejta kombëtare dhe njerëzore. Në themel të tyre qëndronte kërkesa për Republikën e Kosovës. Demonstratat e Kosovës nuk ishin të dhunshme, por shteti përdori dhunë ndaj tyre. Ato ishin demonstratat e para në Kosovë pas Luftës së Dytë Botërore dhe si të tilla patën jehonë në popull se u rikthye një kohë që pothuajse “ishte harruar”. Demonstratat e Kosovës do të ndiqeshin nga demonstratat e shqiptarëve të Maqedonisë dhe në vitet e ardhshme do të përkujtoheshin po në të njëjtën mënyrë, me manifestime të hapura qytetare.

Demonstratat e Kosovës shqetësuan dhe udhëheqjen politike të Tiranës. Në këndvështrimin e Tiranës, kërkesa për republikë e shqiptarëve të Kosovës bartte shumë rreziqe. Fqinja veriore e Shqipërisë, Jugosllavia, ishte një vend revizionist dhe popullsia shqiptare nën juridiksionin e saj mund të manipulohet. Lufta për ruajtjen e identitetit kombëtar në Kosovë nuk mund të përkrahej nëse nuk kishte si fundament të saj ideologjinë marksiste-leniniste. Në marrëdhëniet shqiptare-jugosllave të pasluftës Dytë Botërore, problemi kombëtar i shqiptarëve të Kosovës ka pasur peshë kur PPSH denonconte qëndrimin ideologjik të udhëheqjes jugosllave. Kështu çështja kombëtare e Kosovës, ruajtja dhe mbrojtja e gjuhës, zakoneve, traditave dhe kulturës së tyre kombëtare vihej në funksion të çështjes ideologjike, e cila ishte prioritare për shtetin komunist shqiptar. Ndërkohë qëndrimi i udhëheqjes shqiptare ishte i kushtëzuar dhe nga konjunkturat ndërkombëtare, nga statusquoja e ruajtjes së kufijve të vendosur pas LIIB në Konferencën e Paqes në Paris, 1946. Ky qëndrim i dyzuar do të shprehej edhe gjatë demonstratave të nëntorit 1968, ku nacionalizmi kosovar pati një nga shpërthimet e tij të ligjshme.

Sipas PPSH dhe shteti shqiptar, ata kishin plotësisht të drejtë të denonconin çdo veprim që u mohonte shqiptarëve kosovarë “të drejtat që

u jep Kushtetuta Jugosllave” dhe çdo masë që synonte “shkombëtarizimin” ose “largimin” e tyre nga tokat e të parëve¹. Po ashtu, duke qenë kundër shkombëtarizimit të shqiptarëve e për mbrojtjen e të drejtave të tyre, në një shënim të datës 6 janar 1968, ai shkruante se: “Në Kosovë e Maqedoni është organizuar një diskutim gjoja akademik për çështjen se si të quhen këtej e tutje shqiptarët e Kosovës, të vazhdohet të quhen shqiptarë, apo “albanci”. E gjithë kjo vazhdon ai, është një veprim politik, një manovër antishqiptare e qarqeve shoviniste jugosllave. Qëllimi është i qartë, me anën e emrit, të realizohet ndarja përfundimtare në mes nesh dhe shqiptarëve të Kosovës, të luftohen lidhjet tona të gjakut dhe ato kombëtare. Prandaj, ne duhet t’i demaskojmë deri në fund me argumente shkencore këto lojëra politike dhe në të njëjtën kohë të rritim mbështetjen dhe ndihmën për institucionet arsimore e kulturore kosovare”².

Në kohën kur në Evropë kishte filluar Detanta dhe tensioni midis Lindjes dhe Perëndimit ishte ulur, udhëheqësit shqiptarë u përpoqën të shfrytëzojnë këtë moment për të shtrirë ndikimin e tyre në Kosovë. Në rrethanat e krijuara, kur dhe në Jugosllavi Federata po u lëshonte republikave dhe krahinave autonome shumë nga kompetencat e saj, rruga më e mirë ishte nëpërmjet zhvillimit të arsimit dhe kulturës kombëtare në Kosovë. Kjo ishte një rrugë legale, nëpërmjet së cilës do të infiltronin dhe pikëpamjet ideologjike të PPSH. Në bisedën e zhvilluar me një grup profesorësh nga Kosova të cilët kishin shkuar në Shqipëri për të marrë pjesë në punimet e Konferencës së Dytë të Studimeve Albanologjike, janar 1968, E. Hoxha plot romantizëm kombëtar do t’u premtonte kosovarëve bursa, libra dhe sakrifica.³

¹ Enver Hoxha, *Ditar 1968-69*, nr. 10, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1990, f. 358.

² *Po aty*.

³ *Po aty*, f. 21-26; *Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme* (më tej: *AMPJ*), viti (më tej: V.) 1968, dos. (më tej: D.) 360, fl. 3. E. Hoxha do t’u drejtohej profesorëve kosovarë, pjesëmarrës në Konferencën e Dytë Albanologjike në Tiranë me këto fjalë: “Shqipëria duhet të bëjë sakrifica për kosovarët dhe sado që t’ju ndihmojmë përsëri do të themi se nuk kemi bërë atë që duhet, pavarësisht nga mundësitë e kushtet. Ne duhet t’ju japim juve me qindra bursa, që të rinjtë e të rejat kosovare të kenë mundësi të mësohen, të shkollohen, të jenë patriotë, të zotërojnë diturinë, shkencën dhe pastaj të kthehen në Kosovë për ta vënë atë në shërbim të popullit të tyre. Ju keni kërkuar prej nesh tekste dhe libra të ndryshëm. Ne patjetër

Subjekt i fjalimeve të udhëheqjes politike të Shqipërisë, më 1968, ishte dhuna e terrori i ushtruar ndaj shqiptarëve në Jugosllavi, dënimi i ideologjisë së udhëheqjes jugosllave si shkaktare kryesore drejt shkombëtarizimit të shqiptarëve, prapambetjes ekonomike etj. Nuk mund të thuhet se të tilla artikulime nuk ndikuan te rinia, inteligjenca e popullsia e Kosovës. Disa shkrime e artikuj të botuar në gazetën *Zëri i Popullit* si: “Mohimet e fakteve dhe shtrembërimet e historisë nuk mund ta fshijnë tradhtinë titiste”, “Shqiptarët e Kosovës dhe flamuri kombëtar” etj., patën jehonë dhe mbështetje në popullsinë shqiptare të Kosovës dhe të viseve të tjera në Jugosllavi. Radio Tirana përgatiste emisione për shqiptarët jashtë atdheut me një tematikë të veçantë për Kosovën. Po ashtu, hapat e ndërmarra nga PPSH si: Letra e hapur e Komitetit Qendror drejtuar Kuvendit Krahinor të Kosovës, çështja e librave, reagimi zyrtar jugosllav ndaj fjalimit që Enver Hoxha mbajti në Peshkopi, ndaj artikullit të Zërit të Popullit etj, rritën ndjenjat kombëtare te shqiptarët e Kosovës.

Pas vitit 1968, si rezultat i përmirësimit të klimës politike të Shqipërisë me Jugosllavinë, u nënshkruan disa marrëveshje, të cilat u reflektuan sidomos në fushën e kulturës dhe arsimit të shqiptarëve në Kosovë. Ndiqja e Shqipërisë në aspektin kulturor u fokusua në dërgimin e teksteve mësimore, grupeve artistike, folklorike dhe materialeve të ndryshme letrare në Kosovë. Kështu, u arrit një marrëveshje legale e përfunduar në qershor të vitit 1968, midis “Arteksportit” dhe ndërmarrjes “Rilindja” të Prishtinës⁴.

Legatat shqiptare në Beograd, Pragë, Vjenë, Paris etj, dërguan disa relacione dhe njoftime për gjendjen e shqiptarëve nën Jugosllavinë. Ato zhvilluan aktivitete të rëndësishme, si ekspozita fotografike, shpërndarje revistash, gazetash dhe librash në gjuhën shqipe. Madje, jo pak kosovarë paraqiteshin në këto legata, për të kërkuar disqe me këngë patriotike, materiale fotografike, libra e revista të ndryshme⁵. E gjithë kjo veprimtari kishte të bënte me një komponent shumë të rëndësishëm të shqiptarëve të Kosovës dhe të viseve të tjera në Jugosllavi: komponentin shpirtëror. Ndjenjat e dashurisë për gjuhën, këngët shqiptare, historinë e Shqipërisë etj. ishin mbajtur mbyllur për më shumë se dy dekada në zemrat e

do t’jua japim ato. Për veten tonë ne do të pranojmë edhe sakrificat në këtë drejtim, por kërkesat e nevojat tuaja do t’ua plotësojmë”.

⁴ *Po aty*, V. 1970, D. 583, fl. 45.

⁵ *Po aty*, V. 1969, D. 464, fl. 105-107.

shqiptarëve të Kosovës. Tani, Shqipëria ishte e pranishme në çdo vatër shqiptare nën Jugosllavi nëpërmjet librave, këngëve, poezive etj. U forcua ndjenja e besimit se nuk ishin të vetëm e pa mbështetje, se identiteti i tyre ishte i fuqishëm dhe i veçantë nga pjesa tjetër e sllavëve, u ringjallën ëndrat e vrara dhe shpresat për lirinë e ëndërruar brez pas brezi. Gjithëçka precipitonte në rritjen e entuziazmit kombëtar duke mbajtur gjallë frymën kombëtare, si dhe dashurinë e simpatinë për shtetin amë. Në njoftimin që bën Legata në Beograd, në grupe të vogla, në disa qytete të Kosovës janë brohoritur edhe parulla: “Rroftë Shqipëria”, “Rroftë Enver Hoxha”⁶, etj.

Por ndërsa nga Shqipëria vinin mesazhe afrimi, në Jugosllavi shtoheshin shqetësimi. Shqipëria paraqitej me qëndrim armiqësor karshi Jugosllavisë. Propaganda kërcënonte se “kush e do Shqipërinë s’e ka mirë me shtetin Jugosllav”⁷.

Megjithatë në këtë proces, më shumë se Shqipëria, ishte Kosova ajo që jo vetëm i kapte mesazhet që vinin nga Tirana por dhe i shumëfishonte ato. Lëvizja kosovare më 1968 po shkonte drejt një hopi cilësor. Tirana zyrtare ishte shumë e kujdesshme dhe vigjilente në qëndrimin e saj ndaj Kosovës. Kështu, në prag të demonstratave më 1968 (shtator) me rastin e paraqitjes së disa kosovarëve..., në Legatë, të cilët kërkuan që, “duke përfutur nga situata aktuale e RPSH t’u japë ndihmë të gjithanshme për të realizuar aspiratat për shpëtim nga Jugosllavia e bashkimin e saj me Shqipërinë”, Ministria e Jashtme e Shqipërisë do të udhëzonte për maturi Legatën Shqiptare në Beograd dhe të mos binte preh e provokacioneve apo euforisë së tepruar të kosovarëve të veçantë. MPJ tërhoqte vëmendjen e diplomatëve shqiptarë në këto drejtime:

“a) të mos u besohej apriori kosovarëve të cilët paraqiten me të tilla kërkesa;

b) ne nuk ngremë pretendime territoriale zyrtare ndaj Jugosllavisë, sepse zgjidhjen e problemit të Kosovës nuk e ndajmë nga zgjidhja e problemit të përgjithshëm të Jugosllavisë, d. m. th. nga rrëzimi i klikës së Titos dhe ardhja në fuqi e një udhëheqje marksiste-leniniste në vend të saj, e cila në kuadrin e zgjidhjes së çështjeve nacionale në Jugosllavi, do t’i jepte popullsisë shqiptare të drejtën për vetëvendosje me plebishit. Në

⁶ *Po aty*, V. 1968, D. 360, fl. 177.

⁷ *Po aty*, V. 1948, D. 215, fl. 5.

këtë kuptim popullsia shqiptare duhet të mbështesë forcat eventuale marksiste-leniniste jugosllave për realizimin e synimeve të tyre;

c) se qëndrimi ynë ndaj Jugosllavisë dhe çështjes së Kosovës në këtë situatë nuk ka ndryshuar. Ne këshillojmë kosovarët që të luftojnë si edhe deri tani për të fituar sa më shumë të drejta në të gjitha drejtimit duke synuar që të arrijnë të gëzojnë po ato të drejta që gëzojnë edhe kombësitë e tjera në Jugosllavi;

d) për sa i përket çështjes nëse jemi për republikën apo për krahinën autonome, ju i keni udhëzimet. Përsërisim se ne nuk jemi për krijimin e republikës, sepse kjo nuk do ta zgjidhte problemin.

Së fundi, tërhiqej vëmendja se kushdo qoftë që kërkon mendimin tonë, për çështjen e krijimit ose jo të republikës së Kosovës nga ana juaj të mos jepet të kuptojnë qëndrimin tonë, por t'u thuhet se kjo çështje ju takon juve vetë ta vendosni. E rëndësishme për mendimin tonë është që ju të fitoni sa më shumë të drejta dhe të luftoni që të gëzoni po ato të drejta që gëzojnë edhe kombësitë e tjera në Jugosllavi. Për këtë ju keni pasur dhe do të keni përkrahjen e RPSH"⁸.

Siç shihet nga këto udhëzime, qeveria shqiptare tregojë shumë e matur për të mos nxitur kosovarët për veprime shpërthyes. Ajo vazhonte të mbante të njëjtin qëndrim që Stalini ia kishte rekomanduar E. Hoxhës në takimin e marsit 1949, kur i kishte rekomanduar se “çështja e Kosovës duhet të kalonte në plan të dytë” dhe se çështja e parë ishte “rëzimi i klikës së Titos”.⁹ Por ka dhe arsye të tjera në këto rekomandime. Me sa duket Republika nuk ishte e pëlqyeshme për udhëheqjen shqiptare. Edhe më herët Enver Hoxha kishte pohuar se parapëlqente ruajtjen e autonomisë së Kosovës, në kuadër të Jugosllavisë. Lidhur me këtë çështje, më 1966 në ditarin e tij politik ai theksonte: “Dëgjojmë të flitet për një republikë të Kosovës. Kosovarët patriotë e revolucionarë, në këto momente duhet të tregohen shumë të kujdesshëm ndaj revizionistëve titistë, të cilët mund të luajnë edhe kartën e krijimit gjoja të një “republike shqiptare kosovare”, në vend të “krahinës autonome”, për të gënjyer e shtypur më mirë luftën çlirimtare të shqiptarëve të Kosovës dhe për të luftuar Republikën Popullore të Shqipërisë. Kjo e ashtuquajtur republika e jashtme shqiptare e kurdisur

⁸ *Po aty*, fl. 249-250.

⁹ *Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë* (më tej: *AQSH*), /Marrëdhëniet me PKBS, V. 1949, D. 20.

nga titistët mund të bëhet qendra e reaksionit kosovar dhe e të arratisurve fashistë e kriminelë lufte shqiptarë që gjenden në Evropë dhe në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Në këtë kurth nuk duhet të bien shqiptarët e Kosovës. Ata duhet ta luftojnë këtë manovër të ndyrë të titistëve, të cilët ka mundësi ta luajnë këtë letër”¹⁰.

Në udhëzimin e Ministrisë së Jashtme të Shqipërisë, duket qartazi se shteti shqiptar vazhdonte të mbështeste pikëpamjen, që Kosova bën pjesë në kuadrin e RSF të Jugosllavisë dhe shqiptarët duhej të bashkonin luftën e tyre me atë të popujve jugosllavë për rrëzimin e Titos dhe grupit të tij. Më pas, udhëheqja e re komuniste që do të vendosej, do t'i jepte popullit shqiptar të drejtën e vetëvendosjes. Por, ishte iluzion të mendohej që në atë kohë shqiptarët e Kosovës do ta zgjidhnin çështjen e tyre kombëtare duke luftuar në krah të popujve të tjerë të Jugosllavisë. Vështirë të besohet se popujt e tjerë të Jugosllavisë do të lejonin dhe pranonin që Kosova të shkëputej nga territori i Jugosllavisë e ta linin atë të bashkohej me Shqipërinë. Edhe ata udhëheqës jugosllavë që ishin antititistë, nuk ishin automatikisht antijugosllavë. Jo, madje ata ishin nacionalistë të skajshëm për të ruajtur Jugosllavinë. Udhëheqja shqiptare e shihte zgjidhjen e problemit të Kosovës gjithnjë brenda kuadrin të ideologjisë marksiste-leniniste, sepse përndryshe nacionalizmi kosovar do të bëhej minues edhe për të në Shqipëri. Nacionalizmi shqiptar dhe internacionalizmi i PPSH nuk mund të harmonizoheshin me njëri tjetrin.

Udhëheqja shqiptare nuk kishte besim të iniciuesit e Kosovës Republikë dhe e konsideronin këtë alternativë të parakohshme, të hedhur nga reaksioni apo elementë të tjerë në republikat e ish-Jugosllavisë. Arsyeja kryesore ishte frika se mos një republikë e tillë mund të përdorej nga Titoja kundër Shqipërisë staliniste dhe për rrjedhojë do të çonte deri në rrëzimin e vetë udhëheqjes shqiptare dhe të përmbysjes së regjimit në Shqipëri. Synimet e Titos për një udhëheqje komuniste por “miqësore” me Partinë Komuniste Jugosllave ishin të njohura për Hoxhën. Tito nuk e fshihte këtë qëllim të hershëm të tij. Këto qëndrime dëshmojnë mosnjohjen e situatës reale në Kosovë nga ana e udhëheqjes shqiptare. Por në të njëjtën kohë ato shprehin dhe mosbesimin ndaj atyre që u prinin proceseve, të cilët me sa duket nuk ishin nën kontrollin e saj.

¹⁰ Enver Hoxha, *Ditar për çështje ndërkombëtare 1966-1967, për përdorim të brendshëm*, nr. 4, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1982, f. 147.

Pra, thelbi i këtij udhëzimi të MPJ ishte që kosovarët të punonin që Kosova të kishte një status me të avancuar politiko-juridik krahas popujve të tjerë të Federatës. Qeveria shqiptare ishte e sigurt se kërkesa për Republikë në ato momente ishte e perealizueshme. Shpatullat e Shqipërisë nuk mund ta mbanin peshën e mbrojtjes së Kosovës dhe të kërkesës së saj në këto momente. Në vitin 1968, Jugosllavia ishte shumë më e njohur dhe e favorizuar në opinionin publik dhe zyrtar ndërkombëtar. Ndërsa Shqipëria vazhdonte rrugën e saj staliniste, të mbijetonte duke qëndruar e izoluar. Ajo që mundi të bënte Enver Hoxha në këto momente ishte vetëm revolta e tij e shprehur në ditar: “Ne nuk kemi për qëllim kurrë të sulmojmë Jugosllavinë..., Ne i duam popujt e Jugosllavisë me frymën e vërtetë internacionaliste, por serbomëdhenjtë duan që ne të pranojmë e të themi se populli shqiptar i Kosovës rron në lumturi të madhe, se i ka fituar të gjitha të drejtat dhe liritë, se toka dhe fabrikat janë te tijat, se ka në çdo fshat shkolla, se ai është në pushtet, se rron në bollëk, se nuk dëbohet në Turqi etj. Jo, ne nuk mund të bëhemi bashkautorë të një mashtrimi me rrezikshmëri të madhe për popullin shqiptar të Kosovës”¹¹. Zhvillimi i demonstratave në Kosovë më 1968 dhe situata që u parapriu atyre përkonin me një gjendje të acaruar për Shqipërinë e cila veçohej me një politikë të pabalancuar në sferën e marrëdhënieve ndërkombëtare¹². Në vitet '60, Shqipëria kishte profilin e një shteti grindavec të pandreqshëm e zhurmëmadh.

Pas agresionit të BRSS ndaj Çekoslovakisë në gusht 1968, dhe miratimit të ligjit nr. 4425, të 13 shtatorit 1968 nga Kuvendi Popullor i Shqipërisë, për daljen e Shqipërisë nga Traktati i Varshavës, u krijuan rrethana të reja ndërkombëtare. Shteti shqiptar u deklarua për mbështetje të luftës së popujve të Jugosllavisë e për ruajtjen e pavarësisë së saj kundër Bashkimit Sovjetik. Në një fjalim të mbajtur përpara popullit të Tropojës, E. Hoxha do të deklaronte: “Populli shqiptar, në rast rreziku, do të përkrahë popujt e Jugosllavisë ashtu siç ka bërë edhe në të kaluarën, kundër cilitdo agresor që do të kërcënonte lirinë, sovranitetin dhe pavarësinë kombëtare të popujve tanë..., do të ishte antimarksiste dhe një tradhti kombëtare në qoftë se ne do ta neglizhonim faktin që në

¹¹ E. Hoxha, *Ditar 1968-1969 ...*, nr. 10, f. 22-24.

¹² Hamit Kaba, “Refleksione në politikën e jashtme të shtetit shqiptar pas vdekjes së Stalinit 1953-1961”, *Kosova*, nr. 29/30, Instituti i Historisë-Prishtinë, 2008, f. 357.

Jugosllavi jeton, në tokat e veta, një popullsi e madhe shqiptare, në qoftë se nuk do të pyetnim për fatin e saj. Mbrojtjen e vëllezërve tanë kosovarë dhe të drejtave të tyre ne e kemi bërë dhe do ta bëjmë, gjithnjë, brenda normave ndërkombëtare e njerëzore, brenda normave të fqinjësisë së mirë midis dy shteteve”¹³. Pra kemi edhe pika afrimi me Jugosllavinë e jo vetëm nxitje kundër titizmit, nga udhëheqja shtetërore e Tiranës.

Mbrojtjen e të drejtave kombëtare të shqiptarëve nga qeveria e Tiranës, udhëheqja politike e Titos e karakterizoi si veprimtari agjitative, propagandistike, shoviniste e nacionaliste. Kështu, udhëheqësit jugosllavë, të cilët denonconin demonstruesit si nacionalistë, ballistë, ekstremistë shovinistë shqiptarë etj, drejtonin akuza edhe ndaj Shqipërisë si influencuese dhe propaganduese e demonstratave. Shqipëria akuzohej si nxitëse e ekstremistëve për ngritjen e flamurit nacional, flamurin e kuq me shqiponjë dy krenare dhe yllin me pesë cepa, simbol i regjimit të Enver Hoxhës i cili ka qenë i predispozuar në mënyrë armiqësore ndaj Jugosllavisë. Akuza u drejtuan edhe për gazetën “Zëri i Popullit” e cila tri ditë para shpërthimit të demonstratave në Kosovë kishte botuar një artikull të qartë e demaskues për udhëheqjen shtetërore jugosllave. Ndërkaq ndaj Legatës në Beograd u shtuan masat e kontrollit dhe organet e sigurimit shtetëror serb u urdhëruan që të bëjnë të gjitha përpjekjet për të zbuluar “dorën e Shqipërisë”, në organizimin e demonstratave. Edhe shumë serbë përmes letrave që i shkruan “Rilindjes” akuzuan Shqipërinë, se po ndërhyjnë në punët e brendshme të Jugosllavisë¹⁴. Marko Nikeziqi në diskutimin e tij që mbajti para aktivitet politik të Serbisë, duke akuzuar Shqipërinë, ndër të tjera tha: “Liberalizimi ynë nuk do të thotë se do të bëjmë lëshime në llogari të integritetit të Jugosllavisë”¹⁵. Edhe udhëheqësit kosovarë si, Fadil Hoxha, Xhavit Nimani, Ali Shukria e Veli Deva gjatë diskutimeve të tyre kishin theksuar se, “demonstratat në Kosovë qenë të influencuara nga propaganda e Tiranës”¹⁶. Po ashtu Komiteti Krahinor i L. K. J-së, për Kosovë, demonstratat i quajtën të organizuara nga nacionalistët e irredentistët shqiptarë të nxitura e influencuara nga jashtë (me pikësynim Shqipërinë-S.S.). Ata nxorën edhe një deklaratë ku dënoheshin demonstratat dhe cilësoheshin si të

¹³ Enver Hoxha, *Kosova është Shqipëri nga Ditari Politik*, Tiranë: “Neraida”, 1999, f. 69.

¹⁴ *AMPJ*, V. 1968, D. 360, fl. 177.

¹⁵ *Po aty*, fl. 128.

¹⁶ *Po aty*, fl. 129.

shkaktuara nga elementë “shovinistë, antijugosllavë” dhe të “drejtuara kundër rendit në Jugosllavi, kundër Kushtetutës dhe vetëadministrimit”¹⁷. Në qarqet shtetërore jugosllave dhe serbe ekzistonte frika e ndikimit gjithmonë në rritje të Shqipërisë, te shqiptarët në Jugosllavi.

Akuzave që vinin nga Beogradi, se trazirat ishin të nxitura nga Shqipëria, udhëheqja shqiptare u përgjigjej prerazi: “Natyrisht ne nuk kemi as gishtin me të vogël në këto demonstrata, ne nuk zhvillojmë asnjë punë agjenturore dhe subversive as në Jugosllavi, as në Kosovë. Udhëheqësit jugosllavë e dinë këtë, por ua do puna të shpifin e të thonë të kundërtën. Demonstratat që u bënë janë preludi i simfonisë patriotike të shqiptarëve të Kosovës. Më kot titistët bërtasin se po ndërhyjmë ne. Jo, ky zjarr vatrën e ka brenda në vetë Kosovën. Zjarrin e ndezin patriotizmi i kosovarëve dhe kërkesat legjitime të tyre, zjarrin e nxitin shtypja dhe robëria shoviniste”¹⁸. Hoxha vazhdonte të mos i ndante ngjarjet në Kosovë nga këndvështrimi i tij ideologjik: “Shqiptarët e Kosovës gëzohen për mbrojtjen e drejtë e të natyrshme, marksiste-leniniste që ne u bëjmë të drejtave të tyre kombëtare, ne si kurdoherë mbrojmë të drejtat e tyre legjitime ...”¹⁹. “Duhet të ndihmojmë që popullsia shqiptare e Kosovës luftën e saj për një afirmim të plotë si komb dhe si popull në Jugosllavi, të mos e zhvilloj vetëm nga pozita nacionaliste, por kjo luftë të ketë edhe përmbajtje klasore, të lidhet me luftën e klasave punëtore, të fshatarësisë dhe shtresave të tjera të popujve të tjerë të Jugosllavisë kundër klikës revizioniste të Titos që është armike jo vetëm e popullit shqiptar por dhe e të gjithë popujve të Jugosllavisë”²⁰. Sipas Hoxhës: “Kosovarët e kanë të qartë se serbomëdhenjtë nuk do t’ua japin kurrë lirinë, se liria fitohet me luftëra, me përpjekje e sakrificë”²¹, dhe “lufta e tyre do të vijë vazhdimisht duke u shtuar e në mos sot, nesër, ai do të ngrihet dhe do të fitojë”²².

¹⁷ *Po aty*, V. 1968, D. 360, fl. 130.

¹⁸ E. Hoxha, *Ditar 1968-1969...*, nr. 10, f. 215-217.

¹⁹ Enver Hoxha, *Ditar për çështje ndërkombëtare 1968-1969, për përdorim të brendshëm*, nr. 5, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: 1982, f. 326, 328.

²⁰ *AMPJ*, V. 1969, D. 462, fl. 71-72.

²¹ Enver Hoxha, *Vepra*, vëll. 39, gusht 1968 dhjetor 1968, Tiranë: “8 Nëntori”, 1983, f. 388.

²² *Po aty*, f. 390.

Me radiogramin qarkor të Ministrisë së Punëve të Jashtme, nr. 3501-3510, të datës 9 dhjetor 1968, udhëzohen përfaqësitë shqiptare për qëndrimet që duhen mbajtur ndaj ngjarjeve të atij viti të zhvilluara në Kosovë:

a) Të vihet në dukje se shqiptarëve në Jugosllavi u janë mohuar të drejtat, bile edhe ato që u jepte kushtetuta. Si shembull merrni faktin që edhe kur shqiptarët dolën në rrugë në manifestim paqësor me flamurin kombëtar të lejuar kohët e fundit, për t'ju gëzuar këtij simboli nacional kjo quhet armiqësore dhe duke marrë pretekst nga disa parulla, autoritetet po hidhen në terror;

b) Theksoni se edhe pse ekzagjerohet me ndonjë parullë dihet se njerëzit kanë ndjenja e mund të ekzaltohen por ato parulla mbeten gjithnjë simbolike;

c) Partia dhe Qeveria jonë zbaton parimin e mosndërhyrjes në punët e brendshme të Jugosllavisë por ky parim nuk na pengon që të ngremë zërin në mbrojtjen e të drejtave të popullsisë shqiptare në Jugosllavi. Titoja e ka deklaruar të drejtën e tij të dalë në mbrojtje të maqedonasve në Greqi;

d) Me taktin e duhur ju thoni se edhe Titoja tha se çështja nuk duhet dramatizuar, se krerët e Serbisë e të Kosovës nuk po veprojnë sipas porosive të Titos, me masat që po marrin;

e) Ashpërsimi i situatës në Kosovë është vetëm në interes të shovinistëve serbomëdhenj të Rankoviçit të cilët veç tjerave janë të lidhur edhe me klikën sovjetike të Brezhnjev²³.

Në fakt radiogrami shpreh drejtimet kryesore të politikës shqiptare pas ngjarjeve të nëntorit 1968. Referenca kryesore ku mbështetet qeveria shqiptare për çështjen e Kosovës është Kushtetuta jugosllave.

Duhet theksuar se edhe refleksionet ndaj ngjarjeve që zhvilloheshin në Kosovë, siç qenë demonstratat e vitit 1968 etj., faktorizonin edhe më shumë shtetin shqiptar në qëndrimin e tij ndaj Kosovës. Si rezultat i rrethanave të reja që u krijuan pas vitit 1968, u rrit interesimi i udhëheqjes shqiptare për Kosovën. Për këtë qëllim, me porosi të Komitetit Qendror të PPSH-së, më 1969 u krijua sektori i posaçëm e më vonë drejtoria e pestë, e cila do të ndiqte çështjen e Kosovës²⁴. Në bazë të

²³ AMPJ, V. 1968, D. 360, fl. 133-136; *po aty*, viti 1981, dos. 1140, fl. 1/3 - 1/5.

²⁴ *Po aty*, V. 1981, D. 1140, fl. 1.

objektivave të caktuara, ajo kishte dy drejtime kryesore të punës së saj në drejtim të Kosovës: Njohja e gjendjes reale dhe e problemeve konkrete të Kosovës në fusha të ndryshme të jetës politike, ekonomike, shoqërore dhe ndihma që duhej dhënë asaj kryesisht në drejtim të afirmimit si kombësi shqiptare. Këto drejtime shihen qartë në Buletin nr. 23 të hartuar nga Ministria e Punëve të Jashtme e Shqipërisë, përmes të cilit nënvizohej:

a) që të ndiqeshin me kujdes dhe pa bujë, por në mënyrë aktive zhvillimet e situatës në Kosovë;

b) të bëhej kujdes që elementi patriot kosovar të mos binte në provokacionet e sigurimit shtetëror serb;

c) t'u bëheshin të qarta kosovarëve qëndrimi dhe politika e PPSH dhe e Qeverisë së Shqipërisë ndaj Jugosllavisë në përgjithësi dhe ndaj Kosovës në veçanti;

Së fundi, që të shfrytëzoheshin të gjitha format e kanalet, qoftë edhe nëpërmjet bisedave me diplomatë jugosllavë, për t'ua bërë të ditur se Shqipëria nuk ndërhynte në punët e brendshme të Jugosllavisë, por thjesht ajo po kujdesej për të mbrojtur të drejtat e shqiptarëve në Jugosllavi. Kjo gjë theksohej me qëllim që organet jugosllave të mos hidhen në reprezalje e masa të ndryshme kundër kosovarëve dhe të drejtave të tyre nacionale, por të shfrytëzoheshin me maturi dispozitat e Kushtetutës jugosllave²⁵.

Kështu, platforma e udhëheqjes politike të Shqipërisë i përmbahej parimit të mosndërhyrjes në punët e brendshme, respektimit të pavarësisë, sovranitetit e moscenimit të integritetit tokësor të Jugosllavisë, por duke mos hequr dorë nga lufta ideologjike ndaj udhëheqjes revizioniste jugosllave dhe në funksion të saj ndaj politikës represive jugosllave në Kosovë. Duhet thënë se viti 1968 ishte një vit apokaliptik për të ardhmen e Kosovës. Studentët kosovarë e "vranë" frikën dhe u derdhën në rrugët e Prishtinës për të shprehur atë që e mendonin dhe e ndjenin se u mungonte prej vitesh, mëvetësinë e popullit të tyre.

²⁵ *Po aty*, V. 1968, D. 360, fl. 176.

